

MASHRAB SHE‘RIYATIDA TASAVVUF MAVZULARINI ANIQLASH VA TAHLIL QILISH

Mamirjonova Nargiza

Ortiqova Zebo

Farg‘ona davlat universiteti Filologiya fakulteti 3-bosqich talabalari

Annatsiya. Ushbu maqolada Mashrab she‘riyatidagi o‘zlik, tasavvufiy olam, Haq yo‘lidagi oshiqning holi hanuz radifli g‘azali tahlili orqali o‘rganilgan. G‘azal matni mazmun-mohiyatini ochishda ular anglatayotgan ma‘nolar ko‘lamini mukammal idrok etishga harakat qiladi. Sharq adabiyotida muayyan timsolga aylanib ulgurgan shaxslar nomining ildiziga nazar tashlash, joy nomlarining badiiy vazifasini aniqlash, ularni muhim manbalarga tayanib tushuntirish va asoslash g‘azalning botiniy ma‘nosini to‘g‘ri tushuntirish uchun yo‘l ochgan. Ushbu g‘azal tahlilida Mashrabning hayot yo‘li, shaxsiyati va ruhiy olami bilan tutashgan nozik nuqtalarni ilg‘ash lirik qahramon zohiriy va botiniy olamini to‘g‘ri tasavvur etishda, uning □hol□ini anglashda qo‘l kelgan. Muallif ushbu g‘azalni sharhlar ekan, g‘azalda qo‘llanilgan so‘zlarning katta qismini maxsus tadqiq etadi. Ijodkor niyati □ g‘azal mazmun-mohiyatini undagi obrazlar, badiiy san‘at va tasviriy vositalar tanosubida tushuntirish natijasida Mashrab she‘riyatidagi g‘oya va badiiyat uyg‘unligi aniqlangan. Mashrab ijodida tasavvuf g‘oyalarining badiiy talqini g‘azal matnidagi timsollar va ushbu ta‘limotning nazariy masalalariga bag‘ishlangan manbalarga asosida o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: g‘azal, shoir, badiiy san‘at, tasvir vositalari, poetik til, tasavvufiy ma‘no, nazariy manba, tasavvufiy mazmun va badiiyat uyg‘unligi, sharh va tahlil.

IDENTIFYING AND ANALYZING SUFISM THEMES IN MASHRAB’S POETRY

Mamirjonova Nargiza

Artikova Zebo

Students of the 3rd stage of the Faculty of Philology of Fergana State University

Abstract. In this article, the self, the mystical world, and the situation of the lover on the path of truth in Mashrab’s poetry are studied through the analysis of radifli ghazal. He tries to perfectly understand the scope of the meaning of the ghazal text. Looking at the roots of the names of people who have become a certain symbol in Eastern literature, determining the artistic function of place names, explaining and justifying them based on important sources, opened the way for the correct explanation of the inner meaning of the ghazal. In the analysis of this ghazal, exploring the subtle points connected with Mashrab’s life path, personality, and spiritual world helped to correctly imagine the outer and inner world of the lyrical hero, to understand his "condition". Commenting on this ghazal, the author specially researches most of the words used in the ghazal. As a result of explaining the intention of

the creator - the essence of the ghazal in relation to its images, art and visual means, the harmony of ideas and art in Mashrab's poetry has been determined. In the work of Mashrab, the artistic interpretation of the ideas of Sufism was studied based on the symbols in the text of the ghazal and the sources devoted to the theoretical issues of this doctrine.

Key words: ghazal, poet, art, visual means, poetic language, mystical meaning, theoretical source, harmony of mystical content and art, review and analysis.

ВЫЯВЛЕНИЕ И АНАЛИЗ ТЕМ СУФИЗМА В ПОЭЗИИ МАШРАБА.

Мамиржонова Наргиза

Артикова Зебо

Студенты 3 ступени филологического факультета Ферганского государственного университета

Аннотация. В данной статье через анализ радифли газели исследуются личность, мистический мир и положение влюбленного на пути истины в поэзии Машраба. Он пытается прекрасно понять масштабы смысла текста газели. Рассмотрение корней имен людей, ставших определенным символом в восточной литературе, определение художественной функции топонимов, объяснение и обоснование их на основе важных источников открыло путь к правильному объяснению внутреннего смысла газели. В анализе этой газели исследование тонких моментов, связанных с жизненным путем, личностью и духовным миром Машраба, помогло правильно представить внешний и внутренний мир лирического героя, понять его «состояние». Комментируя эту газель, автор специально исследует большинство слов, употребляемых в газели. В результате выяснения замысла творца - сущности газели по отношению к ее образам, художественным и изобразительным средствам определена гармония идей и искусства в поэзии Машраба. В творчестве Машраба изучалась художественная интерпретация идей суфизма на основе символов текста газели и источников, посвященных теоретическим вопросам этого учения.

Ключевые слова: газель, поэт, искусство, изобразительные средства, поэтический язык, мистический смысл, теоретический источник, гармония мистического содержания и искусства, обзор и анализ.

Mashrab (taxallusi; asl ism-sharifi Boborahim Mulla Vali o'g'li) (1640, Namangan □ 1711, Balx) □ shoir va mutafakkir. Mashrab nomi 18□19-asrlarda tuzilgan tazkira va tasavvufiy yo'nalishdagi asarlarda (masalan, Bade Samarqandiyning «Muzokir ul-ashob» va b.) zikr etiladi. Ammo ularda shoir hayoti va ijodiy faoliyati haqida keltirilgan ma'lumotlar nihoyatda kam. Mashrabning qoldirgan adabiy merosi xususida ham aniq ma'lumot beruvchi manba yo'q. Uning o'z asarlarini to'plab, devon yoki biror majmua tuzganligi ma'lum emas. Faqat «Devoni Mashrab», «Devonai Mashrab», «Eshoni Mashrab», «Hazrati shoh Mashrab» nomlari ostida xalq orasida qo'lyozma va toshbosma shaklida tarqalgan qissalardagina (ularning kim tomonidan va qachon tuzilganligi noma'lum) shoirning hayot yo'li va ijodiy faoliyati ma'lum tartib va izchillikda bayon etiladi, shu jarayonda asarlaridan

namunalar ham keltiriladi. Qissalar keyinchalik o'zgartirish va tuzatishlarga duch kelgan, turli to'qimalar, yangi-yangi rivoyat, naqlar, sarguzasht va latifasimon lavhalar bilan to'ldirila borilgan. Natijada qissalarda tarixiy Mashrab va uning ijtimoiy va ijodiy faoliyati xalq tasavvuridagi to'qima Mashrab hamda u haqidagi sarguzasht □ rivoyatlar bilan qorishib ketgan. Shunday bo'lsada, Mashrab haqidagi qissalar shoir hayot yo'lini nisbatan to'la va bosqichma-bosqich bayon etuvchi, shuningdek, yaratgan asarlarining ko'pgina qismini o'zida jamlovchi adabiytarixiy manba sifatida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Mashrab otadan yosh yetim qoladi, oilaning moddiy qiyinchiliklari yanada ortadi. Onasi ip yigirib tirikchilik o'tkazadi. Mashrab din asoslari va falsafadan yaxshi xabardor bo'lgan So'fi Eshon Mulla Bozor Oxund (xo'ja Ubaydullo) qo'lida diniy ta'lim oladi, so'fiy tariqatlar bo'yicha bilimni oshiradi, forsiy tilni o'rganadi.

Taxminan 1665 yillarda Mulla Bozor Oxund tavsiyasiga ko'ra, o'sha zamonda katta obro'ga ega bo'lgan yirik din arbobi qashqarlik Hidoyatullo Ofoq Xoja eshon huzuriga boradi. Shoir adabiy merosidagi diniy mazmun va tasavvufiy yo'nalish ruhidagi she'rlarning ko'pchilik qismi Ofoq Xoja dargohida va uning targ'ibot-saboqlari ta'sirida yaratilgan. Ofoq Xoja shaxsiy xislat-fazilatlarini madh etuvchi, uni «piru rahbar» deb tan oluvchi baytmisralar mujassam bo'lgan g'azal va muxammaslar ham («Koshki», «O'zum» radifli g'azallar, «Qolmadi» radifli muxammas) shu muridlik yillari mahsulidir. Mashrab asarlarining aksariyati chuqur ijtimoiy yo'nalishga ega bo'lib, o'sha davr hayoti, jamiyatdagi voqea-hodisalar bilan chambarchas bog'liq. Xususan, u ba'zi ruhoniylarning kirdikorlari va hiylagarliklarini fosh etadi, tekinxo'r mulkdorlar va johil amaldorlarning zo'ravonlik faoliyatlarini tanqid qiladi. Mashrabning bu tur asarlari qo'ldan qo'lga, og'izdan og'izga o'tib, tez tarqalgan. Xuddi shuning uchun ham Mashrabning biror qishloq yoki shaharga kelishi izsiz qolmagan, odil kambag'al xalq uni quvonch-xursandchilik va qiziqish bilan qarshi olgan. Shoir qo'nimsiz hayotining so'nggi manzili Balxda ham hokim tabaqa va mutaassib shayx-mullalar Mashrabni jisman yo'qotish payiga tushadilar. Shu teskarichi guruhlarining rasmiy fatvosi va Mahmudbiy Qatag'onning hukmi bilan dorga osiladi.

Mashrab qoldirgan badiiy meros hajm va janrlar jihatidan hanuzgacha aniqlangan emas. Ammo bizga hozircha ma'lum asarlarining o'zi ham Mashrabning favqulodda noyob iste'dod egasi ekanligidan dalolat beradi. Mashrab ijodi she'riyatning yanada kengroq ijtimoiy mazmun va jangovar ruh kasb etishida, adabiyotdagi xalqchilik va dunyoviylikning chuqurlashuvida, lirik turlarning takomillashuvi hamda badiiy san'atning kamolotga erishuvida yangi bir yuqori bosqichni tashkil etadi.

Mashrabning mohiyatan inson qadri-sharafi va ma'naviy kamolotini ulug'lashga, ezgulik va go'zallikni madh etishga bag'ishlangan she'riy merosida g'azal, mustazod, murabba, muxammas, musaddas, musabba, masnaviy, ruboiy, ta'rix kabi janr turlarida bitilgan yetuk namunalarni uchratamiz. Ammo Mashrab avvalo mohir g'azalnavis hamda ko'plab sho'x va jarangdor mustazodlar, o'ynoqi va jozibador murabba hamda xalq g'amu hasratiga hamdardlik hissi bilan yo'g'rilgan muxammaslar ijodkori sifatida keng dovrug' chiqargan. Mashrabning juda ko'p g'azallari xalq qo'shiklaridek sodda va jarangdor, jo'shqin va ta'sirchandır.

Mashrab o'zbek adabiyoti tarixida eng ko'p mustazod yozgan ijodkorlardan biri. Shoir mustazodlari ham, xuddi g'azallari kabi, sho'x va jarangdor, nafis va zavqbxshdir.

Uning □Xohi inon xohi inonma□ radifli g`zali ham aynan tasavvuf g`oyalari bilan to`la. Unda ham alloh ishq ko`rmagan ko`zga qo`ng`roq bo`lib jaranglaydi.

Sensan sevarim, xohi inon, xohi inonma,
Qondur jigarim, xohi inon, xohi inonma.

Bu yerda yor biz bilgan qora sochli sanam emas, faqat yagona ilohdir. Shoir jigar bag`ri ezilib yorni sevishini, ihinsa ham ishonmasa ham ugina sevikligini anglatmoqda. Qon jigar orqali esa tashbeh san`ati qo`llanilmoqda.

G`am shomi firoqingda kabob etti falakni
Ohi saharim, xohi inon, xohi inonma.

Barchamiz kabobni ko`rganmiz. U cho`g`da sinchiklab pishiriladi. qip-qizil bo`lib pishadi. Nu yerda na kecha, va kunduz faqat shu ishq biln yonyotgan oshiq tasvirlanadi. Shom □ sahar esa tazod san`atini keltirib chiqarmoqda.

Endi esa □Mashrabman□ radifli g`azalini ham o`rib chiqsak:
Sanamning ishqida tinmay yurub, ovvora Mashrabman,
Ko`zi yoshlig`, qadi xamlig`, dili sadpora Mashrabman.

Qaanhki bu go`zal shunday mohpari ekanki, Mashrabdek zot ko`zida yosh, qaddi egik, dili ham maydalangan holda uni ishq bilan yashamoqda. Bu ham tasavvuf majoziy ishq bo`lib Mashrabni mashrabona yondirgan oily zotga qarata yozilmoqda.

Ko`ngulda zarracha dunyoni mehri bo`lmayin menda,
Seni deb ikki olamdin kechib, bezora Mashrabman.

Oh, bu qanday ishq ekanki ikki olamdan kexchib qo`ydi oshiq, na jannat dedi, na farovonlik. Tasavvufda faqat oshiqlargina Alloh diydori uchun ikki olam jannatidan kechib qo`yadi. Ularga Yorning diydoridan-da ortiq farovonlik bo`lmaydi. Shu o`rinda Navoiyni bir bayti o`rinli deb bildim:

Zohid senga hur-u menga janona kerak,
Jannat senga bo`sin menga mayxona kerak
Mashrab ham mana shu da`voni qilgan:
O`lib ketsam, lahad ichra so`ngakdin ketmagay darding,
Jahonda topmadim choraki, men □ bechora Mashrabman.
Anodin qay kuni bo`ldum, sening ishqingda oh urdum,
Muhabbat dashtida yurgan bo`lub ovvora Mashrabman.

Endi Mashrab muhabbat to`la qalbni jom deya mayni ishq bilan mengzab, ko`zdagi yoshlarini qon kabi oqayotganini, bu esa yashash ekanini ta`kidlaydi.

Muhabbat jomidin may tuttilar, ichmasga choram yo`q,
Ko`zumdin qon yoshim tinmay oqar, xunbora Mashrabman.

Boshimga ming balo kelsa, tilarman vaslin, ey zohid,
□Tilim kessang, to`yorim yo`q, - degan, - diydora□ Mashrabman.

Ayni ishq uning □Men nola qilay shomu sahar□□ matlali g`azalida ham bong urib turibdi.

Men nola qilay shomu sahar dod, eshigingda,
Jonimni beray, sho`xi parizod, eshigingda.
Ul lolavu rayhonu suman, toqa qizil gul,
Ham sarv bukuldi, qadi shamshod eshigingda.

Sho`x parizod bu albatta, Oliy zotdir. Uning visoli uchun oshiq qaddi sarv daraxtidek qomad, shamshod qad oldida bukilib turibdida. Bu yerda tanosib san`ati go`zal qo`llanilib turibdi.

Zulfing seni bu jonima yuz domi balodur,

Jonim qushi sayd o`ldi chu sayyod eshigingda.

Bu yerda sochlar misol olinib ular oshiqni o`ldirib, jon qushi ovchi mashuqa qo`lida jon bermoqda. Bu go`zal baytlarda ham tanosib yaqqol ko`rinib turadi. Biz g`azalni ayni begona baytiga murojaat etib oldik. Bunda shoir o`z muddaosini bayon etadi.

Ashkim to`kubon hajru g`amingda kecha-kunduz,

Vayrona vatan □ manzul obod eshigingda.

Kecha □kunduz g`am bilan yashayotgan vayrona vatan-ko`ngil ohirgi manzilda Alloh eshigida obod bo`ladi. Bu yerda ham go`zal tazod, tashbeh, sifatlash san`atlari g`oyat mohirlik bilan qo`llaniladi. G`azalning maqtasida shoir o`z muhrii bosdi. Mashrabg`a husni jamolingni o`ti, ishq tushibdi deya, endi man shamga parvonadek parvonaman deya g`zalni ohirlab, tanosib, sifatlash, istiyora san`atlarini qo`lladi.

Ul husnu jamoling o`ti Mashrabg`a tushubdur,

Parvonasifat quydi, parizod, eshigingda.

Mashrabda bunday g`azallar o`nlab, yuzlab topiladi. Bunday ishq uning vujudiga sig`may har so`zida hsm toshqindek shiddat bilan toshib, olovdek yonib, masha`ladek Allohga oshiq qablarni yoritib turadi va har qanday kitobxon qalbiga bevosita kirib dehrab qo`yadi deya olamiz.

Xulosa . so`ngi so`z o`rnida ayta olamizki, Mashrab qoldirgan ijodiy merosda diniy va tasavvufiy g`oyalar ham, o`sha zamonda keng tarqalgan qalandarlik tariqatining ayrim ohangta`kidlari ham sezilarli o`rin egallaydi. Shoir she`rlarida Allohning mavjudligi, boru birligi, barcha jonli va jonsiz mavjudotni yaratganligi uzil-kesil va qatiy tan olinadi, Xudoning kuch-qudrati, taqdirning o`zgarmasligi va Mahshar kuni haqidagi ta`limot to`la-to`kis qabul qilinadi.

Mashrab fors tilida ham bir necha she`riy turlarda yetuk namunalarni yaratgan. Mashrab ijodi keyingi asrlar adabiyotiga sezilarli ta`sir ko`rsatgan. Nodira, Huvaydo, Qoriy, Furqat, Hamza kabi shoirlar uning g`azallariga taxmis va naziralar bog`lashgan.

Mashrab qoldirgan adabiy meros to`la aniqlanib, o`rganilgan emas. Ba`zi tadqiqotchilar juda ko`p she`riy hikoyat va g`azallarni o`zida jamlovchi «Mabdai nur» nomli yirik asarni shoirga nisbat beradilar.

Mashrab hayoti va ijodi haqida bir necha badiiy asarlar (roman, qissa, dostonlar va sahna asarlari) yaratilgan, shoirning asarlaridan namunalar qator xorijiy tillarga tarjima qilingan. Mamlakatimizning turli shahar va viloyatlarida Mashrab nomida istirohat bog`lari va kinoteatrlar, maktab va kutubxonalar, ko`chalar va jamoa xo`jaliklari bor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kadamzhanovna, A.N. (2023). ORIENTALISMS IN THE WORKS OF GAFUR GULAM (BY THE MATERIAL OF THE STORY "MISCLE"). Open Access Repository 4 (03), 63-67
2. Z Madraximova, Z & Ablaeva, N. (2022). CHARACTERISTICS OF LERMONTOV'S WORKS "HERO OF OUR TIME". Science and Innovation 1 (8), 1843-1845 2022
3. Madraximova, Z & Ablaeva, N. (2022) ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЛЕРМОНТОВА " ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ". Science and innovation 1 (B8), 1843-1845 2022
4. Аблаева, Н.К. (2022). Сопоставительный анализ русских и узбекских пословиц. Ta'lim fidoyilari 6 (7), 687-691
5. Сапарбаева Саодатжон Бахтияровна, А. Н. К. ., (2024). ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ"- ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ РОМАН РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ. Miasto Przyszłości, 46, 693-697
6. To'liqinova, S. (2024). Taekwondo sport turining yosh avlodni jismoniy rivojlanishdagi o'rnini. Research and implementation, 2(5), 62-66.
7. To'liqinova, S. (2024). Paralimpiya taekvondochilarining jismoniy tayyorgarligini o'rganish. Research and implementation, 2(5), 134-138.
8. To'liqinova, S. (2024). MOSLASHUVCHAN JISMONIY TARBIYAGA YORDAM BERUVCHI OMILLAR. Research and implementation, 2(6), 50-57.
9. Nabiyev, A., & Majidov, R. M. R. (2024). MALAKALI BOKSCHILARNING HARAKAT FAOLIYATIGA O'RGATISH USULLARI. Research and implementation, 2(6), 35-38.
10. Majidov, R. (2023). SPORTCHILARNI MUSOBAQAGA OLDI TAYYORGARLIK JARAYONLARIDA PSIXOLOGIK TAYYORLASHNING ANAMIYATI. SCIENCE AND PEDAGOGY IN THE MODERN WORLD: PROBLEMS AND SOLUTIONS, 1(6)..
11. Дунаев, М. К., Мамадиев, А. Х., & Мажидов, Р. Р. (2021). ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ ШКОЛЬНИКОВ 14-15 ЛЕТ. In АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА (pp. 174-179).